

גיליון 2, מרץ 2018

אשגרת התכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל במכון למחקרי ביטחון לאומי
בשיתוף מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום באוניברסיטת תל-אביב, בחסות קרן
ניובאואר, פילדלפיה.

2	דבר המערכת
3	מאמרים
3	הפשיעה האלימה בחברה הערבית וההתמודדות עמה
5	המחלוקת בחברה הערבית סביב מלחמת האזרחים בסוריה
7	דרושה הנהגה: הערבים אזרחי מדינת ישראל ומשבר המנהיגות
9	"לא שוברים את הכלים" – ממצאי מדד יחסי ערבים-יהודים 2017
11	תכנית החומש (922) ורפורמת הבינוי ביישובים הערביים: אליה וקוץ בה
13	קישורים והפניות

דבר המערכת

קוראות נכבדות, קוראים נכבדים,
אנחנו שמחים להביא בפניכם את הגיליון השני של "הדלים – אصداء", אשגר התכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל של המכון למחקרי ביטחון לאומי, בשיתוף מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב.

הגיליון הנוכחי כולל חמישה מאמרים. המאמר הראשון הוא של ראש התכנית, ד"ר מאיר אלרן, בו תמצאו את התובנות העיקריות שעלו במושב שעסק בתופעת הפשיעה החמורה בחברה הערבית, שהתקיים במסגרת הכנס השנתי ה-11 של המכון למחקרי ביטחון לאומי בסוף ינואר 2018. המאמר השני הוא של ח'דר סואעד, חוקר במכון, העוסק במחלוקת הקיימת בתוך החברה הערבית סביב המלחמה בסוריה. המאמר השלישי הוא של עו"ד מורסי אבו-מוך, ראש עיריית באקה אל-גרביה, שדן במשבר המנהיגות בחברה הערבית בישראל. המאמר הרביעי הוא מאמרם של ד"ר נוהאד עלי וד"ר אפרים לביא, בו הם מציגים את עיקר הממצאים והמסקנות של מדד יחסי יהודים-ערבים בישראל, אותו מוביל כבר ארבעה עשורים פרופ' סמי סמוחה. המאמר החמישי הוא מאמרו של ד"ר אפרים לביא העוסק בסוגיית התכנון והבנייה במגזר הערבי ובגישה האינסטרומנטלית שנוקטת הממשלה ביחס לרפורמה בתחום זה. חלקו האחרון של הגיליון כולל רשימה של קישורים והפניות לדו"חות ומחקרים על יחסי יהודים-ערבים ועל החברה הערבית בישראל, יחד עם הפניות לתופעות ואירועים בנושאי תרבות, תעסוקה ויזמות בחברה הערבית בישראל.

אנו מאחלים לכם קריאה מהנה ומועילה.

ברכת חג שמח לכבוד חג הפסח וחג הפסחא הקרובים,

מערכת הדלים – אصداء

ח'דר סואעד, ד"ר מאיר אלרן וד"ר אפרים לביא

מאמרים

הפשיעה האלימה בחברה הערבית וההתמודדות עמה

ד"ר מאיר אלרן

מנתונים מעודכנים עולה תמונה מחרידה בחריפותה: 45 אחוזים מגלל מקרי הרצח בישראל מתבצעים בחברה הערבית. 42 אחוזים מהתקיפות החמורות בישראל מתבצעות על ידי ובתוך החברה הערבית. 65 אחוזים מהנשים שנרצחו על ידי בני זוגן בישראל הן מהחברה הערבית.

לא מפליא הוא שנתונים קשים אלה טורדים מאוד גם את שלוותם של האזרחים הערבים בישראל, שביטחונם האישי נמצא ברמת סיכון גבוהה. על פי סקרים מעודכנים, בעיית הפשיעה בקרב הערבים בישראל היא הנושא המטריד ביותר את האזרחים הערבים כאן. עם זאת, היא מציגה שאלות קשות לכל החברה הישראלית. על מנת לדון בתופעה זו הקדיש המכון למחקרי ביטחון לאומי מושב מיוחד בכנס השנתי ה-11 שהתקיים בינואר 2018, בהשתתפות אישים בולטים: שופט בית המשפט העליון בדימוס סלים ג'ובראן, ניצב ג'מאל חכרוש ממשטרת ישראל, הגב' שורוק אסמעיל מקרן יד הנדיב ו-עו"ד מורסי אבו מוך, ראש עיריית באקה אל גרביה. להלן נציג את הדברים העיקריים שעלו במושב זה:

(א) הציבור הישראלי כולו חייב לדעת את המתרחש בקרב המיעוט הערבי, המהווה כ-20 אחוזים מאזרחי ישראל. על כולנו להבין את הדברים העיקריים שמניעים את ומשפיעים על החברה הערבית, על מנת לדעת כיצד לייצר השתלבות מלאה של החברה והאזרחים הערבים בישראל.

(ב) המדינה היא שאחראית על מה שקורה בתחומה ומוטלת עליה חובה לדאוג גם למה שקורה במגזר הערבי. הדבר נכון במיוחד בתחום החינוך, כאשר יש צורך להתאים את תכניות החינוך במגזר הערבי לזמן המודרני.

(ג) בעבר גרסו שהאוכלוסייה הערבית היא נטל. היום ערביי ישראל מוכיחים שהם יכולים להיות נכס. יש התקדמות רבה בכיוון זה. לדוגמה, 30 אחוזים מהרופאים הם ערבים. 15 ממנהלי המחלקות בבית החולים רמב"ם בחיפה הם ערבים. אין סיבה שגם בתחומים אחרים לא יבלטו האזרחים הערבים, כולל במקצועות בכירים.

(ד) החברה הערבית בכללה אינה אלימה, אך הרוב הלא אליס דומם. אחוז קטן מהאוכלוסייה הערבית הוא שמעלה את רף האלימות. הטיפול המערכתי באלימות ובפשיעה עד כה היה לקוי.

(ה) יש להעניק למשטרת ישראל את כל הגיבוי הנדרש. לאור הירידה ברמת האמון של האזרחים הערביים במשטרה, יש צורך בחשיבה חדשה שתפתח דף חדש ביחסים הבעייתיים בין משטרת ישראל לציבור הערבי. חשוב שיהיו יותר שוטרים וקציני משטרה ערביים. המאבק בנשק הבלתי חוקי במגזר מחייב מדיניות יותר אקטיבית, פן תגלוש האלימות לכל חלקי המדינה.

(ו) הגורם האחראי הראשון – גם אם אינו אחראי בלעדי – להיעדר טיפול הולם בפשיעה בחברה הערבית היא משטרת ישראל. האזרח הערבי נתקל במשטרה בעיקר באכיפה בעניין הבנייה הבלתי מוסדרת, כולל במבצעים של הריסת מבנים ואירועים הגולשים ומתפתחים סביבם. תופעה זו בונה תדמית שלילית של המשטרה בעיני האזרח הערבי, הרואה את המשטרה כשליחה של המדינה נגדו.

האזרח הערבי הנורמטיבי רוצה שירותי משטרה מכילים ובונים, כאלה העונים לצרכיו היום יומיים ולביטחונו האישי, על בסיס של שוויון. האזרח הערבי צריך להרגיש כי משטרת ישראל היא שלו ובשבילו ולא נגדו.

ז) חשוב שגם המנהיגות של המגזר הערבי תיכנס לעובי הקורה, תבצע הסברה בקרב האזרחים הערביים, תשתף פעולה עם המשטרה ותפעל לחיסול התופעה של רצח על רקע כבוד המשפחה.
ח) פיתוח כלכלי ועבודה קהילתית הם שני תחומים חשובים לפיתוח החברה הערבית ולצמצום האלימות והפשיעה, שהן במידה רבה תוצאה של מצב כלכלי ובעת ובעונה אחת גם חסם לפיתוח כלכלי.

יש לקוות שמדיניות הממשלה להתמודד באופן אקטיבי עם הפשיעה בחברה הערבית, כפי שהצהיר השר לביטחון הפנים בעת פתיחת תחנת המשטרה בג'סר אל-זרקא, תתבטא בשטח גם במשאבים, גם בתכנון כולל וגם ברמה הפרטנית בכל אחד מהישובים הערביים. המשטרה צריכה להיות מוסבת לתפיסה קהילתית מובהקת, למען צרכיו של האזרח הערבי ונגד גורמי הפשיעה. מדובר בתהליך ארוך טווח, אך חיוני לכל אזרחי המדינה. המכון למחקרי ביטחון לאומי ילווה מגמות נדרשות אלה במחקר מלווה.

המחלוקת בחברה הערבית סביב מלחמת האזרחים בסוריה

ח'דר סואעד

המחלוקות בקרב החברה הערבית בישראל סביב מלחמת האזרחים בסוריה אינן חדשות, אך מידי פעם, עקב אירועים חריגים בסוריה, הן מתעוררות שוב. ניתן להבחין בין שתי עמדות מנוגדות: אחת תומכת במשטר אסד, השנייה מתנגדת ומגנה. תומכי אסד בקרב הערבים בישראל מציגים את פעילותו כמאבק נגד מזימה רב-לאומית, בהובלת ארצות הברית ומדינות המפרץ ותורכיה, המיועדת להריסה וחלוקה של סוריה. ההצלחה של אסד והישרדות המשטר מתקבלים כבסיס לסיום המלחמה. את הקו הזה מובילה מפלגת חד"ש, ובעיקר חברי מק"י (המפלגה הקומוניסטית הישראלית) שהם חלק דומיננטי במפלגה. תמונות הזוועה בסוריה מתוארות על ידי תומכי אסד כשקרים המיועדים להביא להתערבות אמריקאית ולתקיפה בסוריה. תומכי המשטר מכנים את מתנגדיו כסוכנים זרים, החפצים בחלוקת סוריה למחוזות על בסיס עדתי ובהריסת עוד ערש של הלאומיות הערבית, אחרי הרס בגדאד והפיצול בעיראק. תפיסה זו סוכמה על ידי אחד מבכירי חד"ש: "מבחינתי, שהעם הסורי יפיל את הנשיא בבחירות חופשיות תחת פיקוח בינלאומי. אבל לא באמצעות שכירי חרב ג'יהאדיסטים. אנחנו בעד סוריה מאוחדת, עצמאית, דמוקרטית ופלורליסטית".

לעומת אלה, זהות מובילי הקו נגד אסד חוצה מפלגות וזרמים פוליטיים וכוללת דמויות מוכרות כמו פרופ' אסעד גאנם מאוניברסיטת חיפה והפובליציסט עודה בשאראת, בעל טור ב"הארץ". השיח של מתנגדי אסד משלב יסודות מוסריים-אוניברסאליים ודתיים-אסלאמיים. אלה מגדירים את אסד כרוזן שלא מהסס להחריב את ארצו למען כסאו. התומכים במשטר הרצחני מוצגים כפשיסטיים, המאמצים עמדה לא מוסרית של לגיטימציה לדיקטטורה, רצח עם ופשעים נגד האנושות. בין המתנגדים בולטים גם טיעונים דתיים, המוצגים על ידי מנהיגים ותומכים של התנועה האסלאמית על שני פלגיה, שתופסים את משטר אסד, הנשען על תמיכה של איראן וחזבאללה, כניסיון להפוך את סוריה למדינה שיעית, תוך מחיקת המורשת האסלאמית העתיקה, המזוהה בעיקר עם האסלאם הסוני. דרשות במסגדים רבים בתפילות יום שישי וכן השבועונים של שני פלגי התנועה האסלאמית מציגים את הכת העלאוויית ככופרת. לכן כל תמיכה באסד כתמיכה בכופרים אויבי האסלאם.

למרות אקטואליות הנושא, קולם של הארגונים הפוליטיים בחברה הערבית נעלם. בולטת שתיקתן של ועדת המעקב העליונה של הערבים בישראל והמפלגות הערביות שמרכיבות יחד עם חד"ש את הרשימה המשותפת. הבכורה של חד"ש בפוליטיקה הערבית בישראל (מנהיגיה - אימן עודה ומוחמד ברכה - עומדים בראש הרשימה המשותפת וועדת המעקב) והפילוג הפנימי בתוך הרשימה, גורמים למנהיגי המפלגות הקטנות יותר ברשימה להימנע מנקיטת עמדה פומבית שמנוגדת לעמדת חד"ש ואף להיכנע לתכתיביה. זאת, מתוך תפיסה שאין סיכוי לגבש עמדה שתרצה את כל הציבור, ומתוך חשש להפרת האיזון בתוך הרשימה המשותפת שתסכן את שרידותה הפוליטית.

שתי זירות בהן יש התנגשות בין העמדות המנוגדות ביחס למשטר אסד הן העיתונות והרשת החברתית "פייסבוק". היומון "אל-איתחאד" של מק"י, שמרבית כותביו הם חברי המפלגה, מפרסם כמעט על

בסיס יומי ידיעות וטורים המבטאים תמיכה במשטר אסד, בכוחות רוסיה וחזבאללה וגם איראן בסוריה. לטענתו של [הסופר עודה בשאראת](#), העיתון סירב לפרסם מאמרים שכתב נגד אסד. מהעבר השני של המתרס, שבועון הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית (אל-מית'אק), השבועונים המזוהים עם הפלג הדרומי, ואתר "ערב 48", מפרסמים באופן קבוע ידיעות המציגות את הזוועות של משטר אסד אזרחים סוריים, וכן טורים המבקרים ותוקפים חריפות את המשטר הסורי, את בעלי בריתו, וגם את תומכיו בתוך הנהגת הציבור הערבי בישראל. עיתונאי "ערב 48", המזוהה עם בלי"ד, תקף את יו"ר המפלגה ח"כ ג'מאל זחאלקה, על אי-פרסום הודעה מפורשת בגנות הטבח באדליב, והימנעותו מאזכור המשטר הסורי וגיניו כאחראי לכך.

הוויכוחים מגיעים לא פעם לכדי הסלמה, בצורת תקיפות ואלימות מילולית חריפה. פוסטים בעד ונגד אסד זוכים לתגובות רבות. כך היה בעקבות פוסט של שיחי' כמאל חיטיב, בו הצדיק הרג של קצין דרוזי בצבא אסד באוקטובר האחרון. מלבד גינויים מצד מנהיגי העדה הדרוזית בגליל ובגולן ומצד תומכי אסד בחברה הערבית, היו תגובות חריפות עד כדי [איומים והסתה](#) לרצוח את חיטיב. זוהי רק דוגמא אחת, אמנם קיצונית, לוויכוח הער בסוגיה הנדונה.

לסיכום, סוגיית המלחמה בסוריה מפלגת את החברה הערבית, ובמידה מסוימת אף דוחקת הצידה סוגיות פנימיות בוערות ואקוטיות יותר, כגון בעיות האלימות ומשבר התכנון והבנייה. המלכוד הפוליטי של הנהגות מרבית המפלגות הערביות והאיחוד המלאכותי הכפוי, בדמות הרשימה המשותפת, גורם לשתיקה בלתי-מתקבלת על הדעת נוכח המשבר ההומניטרי בסוריה, המנוגדת למוסר האנושי. המשך המלחמה בסוריה צפוי להביא להמשך הקיטוב בחברה הערבית. אי-הקמת גוש פוליטי ערבי מגובש אל מול חד"ש, שמתעקשת לצדד במשטר אסד, עלול רק להחריף את הקיטוב.

דרושה הנהגה: הערבים אזרחי מדינת ישראל ומשבר המנהיגות

עו"ד מורסי אבו מוך

שבעה עשורים לאחר הקמתה של מדינת ישראל, וכמיעוט של יותר מעשרים אחוזים מכלל החברה הישראלית, הערבים אזרחי המדינה עודם מגששים את דרכם הפוליטית והחברתית בצל מציאות מורכבת ומרובת פנים.

המיעוט הערבי שנשאר בישראל אחרי 1948 עבר תחנות מגוונות לצידה ובצלה של מדינת ישראל, החל ממיעוט שנמצא תחת ממשל צבאי עד 1966, עבור באירועים מכוננים, דוגמת יום האדמה בשנת 1976, וכלה במצבו הנוכחי, אשר דורש השתלבות עם החברה הישראלית, כלכלית וחברתית. דמויות רבות של מנהיגים צמחו בקרב הערבים אזרחי מדינת ישראל, דוגמת הפוליטיקאי והסופר המנוח אמיל חביבי, ראש עיריית נצרת וח"כ מטעם חדי"ש תאופיק זיאד ואחרים. אך קיימת תחושה חזקה ברחוב הערבי בישראל כי קיים, בתקופה זו, משבר מנהיגות. החברה הערבית בישראל עברה תמורות מרחיקות לכת. המרכיב העיקרי היה היעדר מרכזים אורבאניים. מתחילת הדרך הייתה זו חברה פלאחית, של איכרים פשוטים, לא מלומדים ברובם ומנותקים מהמרחב הערבי הסובב אותם. המרקם החברתי המתחדש הוביל להצמחת זרמים חדשים שניסו לגבש זהות חדשה מאחדת ולהעניק פתרונות למצבים המתפתחים.

מתוך עבודתי כעורך דין, כפעיל חברתי, כחוקר סכסוכים אתניים וכראש לאחת העיריות הגדולות בחברה הערבית (באקה אל-עירביה), נוכחתי לגלות כי אכן קיים משבר של מנהיגות בקרב החברה הערבית בישראל, אשר ממשיכה לחפש אחר מודלים של מנהיגים שיכולים להוביל את החברה הערבית בישראל אל חוף מבטחים, כאלה המסוגלים לתת מענה לצרכים האמתיים של אוכלוסייה המונה מעל לחמישית מכלל אזרחי המדינה.

האם החברה הערבית בישראל לא מצליחה ליצור מנהיגות חזקה, בעלת השפעה, כריזמטית, מובילה, לא מתפשרת, דיפלומטית, בעלת חזון כוללני, מעורה בחברה ממנה היא באה ומיטיבה לדבר עם האחר הישראלי-יהודי? התשובה היא מורכבת. החברה הערבית בישראל זקוקה למנהיג ייחודי, שמסוגל להכיל הרבה תכונות בו בזמן, וכן לקיים דיאלוג מאתגר, גם פנים-חברתי, וגם עם האחר הישראלי. בשונה מההנהגה הערבית בעבר, על מנעדה הרחב, ההנהגה של היום שונה בדרישותיה ובתנאיה, מול תמורות כלכליות, פוליטיות וחברתיות מאתגרות.

חשוב לציין כי אחד מסודות ההצלחה של המנהיגות הערבית הנחוצה היא השילוב בין העבר, ההווה והעתיד. זאת, במובן של הישענות על העבר, כנדבך מכוון בגיבוש הזהות, הבנת אתגרי ההווה, על מכלול המורכבות שבו, והגיבוש של תכנית וחזון עתידיים. במלים אחרות, המנהיג הערבי המיוחל הוא אדם שלא נצמד אל העבר בלבד, אלא גם מבין את ההווה ויודע לחזות את העתיד. השיח הפוליטי, החברתי והכלכלי של החברה הערבית בישראל השתנה, אך הוא עודנו כלוא בכמה מקומות חשובים: כל מנהיג

שברצונו להוביל ולקדם את חברתו זקוק לביקורת עצמית, להבנת ה"אני" הקולקטיבי ולהצבת פתרונות לבעיות העיקריות.

הדור הצעיר של הערבים אזרחי מדינת ישראל הוא תובעני יותר בבקשותיו מהמנהיג ומהמתכונת שבה הוא צריך להתנהל ולהוביל. דור הצעירים דורש מנהיג אכפתי לחברתו, רגיש לבעיותיה, דואג לבעיות היומיום, לא מוותר אל מול תכתיבי המציאות המורכבת, ומנסה להציב פתרונות - אפילו ברגעים שנראים כרגעי שפל. הצעירים דורשים כי המנהיג יהיה מעורה בחברה ממנה הוא בא, כמו גם להיות מעורה במוסדות השלטון, במטרה לחלץ זכויות ותנאי מחיה טובים יותר עבור הציבור. חשוב מכול הוא שההנהגה הראויה לא תאמץ שיח חד-סטרי, בין אם זה יהיה שיח לאומני, או שיח השתלבות במוסדות המדינה, אלא תבין שנחוץ עכשיו שיח כוללני שיאגד בתוכו גם את הזהות העצמית (הערבית-הפלסטינית) וגם לקבל את האחר, במטרה להבין אותו, לייצר עמו דיאלוג ולהישמר מפרופיל של הנהגה מנותקת ממוסדות המדינה. הדור הצעיר של הערבים בישראל דורש הנהגה עם שיח מודרני, בעלת מודעות מורכבת, אינטליגנציה חברתית גבוה ותוכניות עבודה ריאליות. אל לה להנהגה שתהיה מנותקת מבני החברה אותה היא אמורה לייצג, ואל לה להיסגר בבעות של אליטה אינטלקטואלית שחיה במגדל שן. להיפך, עליה להיות משכילה, נוכחת, מכבדת, מכילה, מחויבת ופועלת למען האזרח.

חובה על ההנהגה הערבית הנוכחית להיות קשובה לדור הצעיר. ללא קשב כזה, ההנהגה תפיל את עצמה אל שיח לא דמוקרטי. כיום, כבר ידוע כי החברה הערבית בישראל התברכה בכישרונות רבים בקרב בנותיה ובניה, בכול תחומי הדעת והמקצועות השונים. אך עובדה חיובית זו רק מעצימה את תחושת הצורך בהנהגה צעירה חדשה מובילה, עם אגינדה חברתית, פוליטית וכלכלית ברורה, שתוכל לנצל ולקדם את היכולות של בני החברה הערבית. הדור הצעיר מחפש מנהיגות ללא מס שפתיים ריקני, ללא סיסמאות מיושנות, שמקדשת את האינטרס הכללי, שאינה מושחתת ומשחיתה, שאינה מדירה את הטובים והמקצוענים ומקדמת את המקורבים אליה בלבד.

* מורסי אבו מוך הוא עורך דין, דוקטורנט וחוקר בנושא סכסוכים אתניים, וראש עיריית באקה אל-ערביה.

"לא שוברים את הכלים" – ממצאי מדד יחסי ערבים-יהודים 2017

ד"ר נוהאד עלי, ד"ר אפרים לביא

המחקר על "מדד יחסי ערבים-יהודים", שעורך פרופ' סמי סמוחה מדי שנה, זוכה לעניין רב בציבור הישראלי. זהו אחד המדדים ארוכי הטווח במדעי החברה, שמאגר הידע שלו קיים מאמצע שנות השבעים של המאה העשרים. חלק משאלות הסקר של היום נשאלו כבר ב-1976. בכך המחקר שופך אור, בעקביות, על מערכת היחסים בין ערבים ליהודים במשך יותר מארבעה עשורים. השוואה בין ממצאי סקר המדד הנוכחי לבין סקרי דעת קהל שערכו בנפרד המכון הישראלי לדמוקרטיה והמכון למחקרי ביטחון הלאומי, מצביעה על ממצאים ומגמות דומים ברוב הסוגיות.

המדד השנתי האחרון על יחסי ערבים-יהודים בישראל, שמתייחס לסקר של 2017, הוצג בערב עיון באוניברסיטת תל-אביב (8 במרץ 2018). המדד הצביע על הרעה בעמדות הציבור הערבי, ולראשונה גם בציבור היהודי, בהשוואה לשנים 2015 עד 2017, במהלכן התרכז השסע בין יהודים וערבים. בין הגורמים להחרפה בעמדות הערבים, לפי ממצאי המדד, האפליה וההדרה, קמפיין הימין היהודי נגדם, יוזמות החקיקה לריסון הפעילות הפוליטית של הערבים, והיעדר פירות מוחשיים מתכנית החומש שהחלה להתבצע ב-2016. הסקר הראה כי למעלה ממחצית הערבים חשים יותר מאוימים וכי נחלשה השלמתם עם אופייה היהודי של המדינה.

בקרב היהודים הסתמנה החרפה ונכונות פחותה לשלב ערבים בחברה על בסיס שווה. בעמדות הציבור היהודי הייתה יציבות או אפילו התמתנות מסוימת לאורך השנים, אך מאז 2015 חלה החרפה בעמדותיו, בין השאר "בעקבות ההסלמה בתהליך הזה-דמוקרטיזציה של ממשלות הליכוד מאז 2009", כדברי סמוחה. לעומת סקר המדד, בסקרי המכון הישראלי לדמוקרטיה זוהתה מגמת ההחרפה כבר בשנים קודמות. הדבר מתבטא, בין היתר, בהתנגדות גוברת והולכת של יהודים להכיר בציבור הערבי כקבוצת מיעוט לאומי קולקטיבית, הזכאית לזכויות משלה, וזאת בהלימה לתהליכי "הימנה" ו-"הדתה" שעובר הציבור היהודי בשנים האחרונות.

לדעת פרופ' סמוחה, ההחרפה בקרב הערבים והיהודים אינה מבטאת נטייה ל"שבירת כלים": עדיין רוב הערבים חושבים שישראל היא מדינה שטוב לחיות בה, ורוב היהודים מוכנים לקיום השוויון כל עוד אינו פוגע בצביונה היהודי של המדינה. בערב העיון הובעה דעה, שהתפתחות מעמד ביניים בשני העשורים האחרונים בקרב קבוצות האוכלוסייה הפריפריאליות בחברה הישראלית, כולל הערבים, יצרה אינטרסים מעמדיים אשר חוצים את הגבולות בין הקבוצות הלאומיות. מעמד הביניים הערבי מתרחב והופך ליותר דומיננטי בהשפעתו הפוליטית, התרבותית והחברתית, על הלכי הרוח בחברה הערבית, בזמן שמעמד הביניים היהודי מצטמצם והשפעתו על הלכי הרוח בחברה היהודית נחלשת.

אחד הממצאים המעניינים במדד 2017 הוא ההסכמה ההולכת וגוברת במרוצת השנים בין ערבים ויהודים לגבי העדפת השתלבותה של ישראל בעולם המערבי במקום באזורנו. לדעת רוב הערבים, על ישראל להשתלב במערב ולקיים עם מדינות ערב קשרים הכרחיים בלבד. ממצא זה איננו מתיישב עם הדימוי של הציבור הערבי את היהודים כ"נטע צלבני זר" באזור, ואף עומד בניגוד להשקפת האליטות

הערביות בישראל, הדוגלות בהשתלבות ישראל באזור ולכל הפחות באיזון בין השתלבות במערב ובאזור. כך חושף הממצא את עומק האכזבה של הפלסטינים אזרחי ישראל מהעולם הערבי ובעקיפין את חוזק זיקתם לישראל.

לפי הסבריו של פרופ' סמוחה, התגבשו במהלך השנים "קווים אדומים" שהמדינה, וכן היהודים והערבים, נזהרים לא לחצות אותם. הערבים הפכו לבעלי עניין בחברה הישראלית (מודרנה, דמוקרטיה, גם אם חלקית, מדינת רווחה ועוד); נוצר קונצנזוס בין ערבים ויהודים בסוגיות העיקריות הבאות: מעמד מיעוט בעל זכויות פרטיות וזכויות קולקטיביות תרבותיות, אך לא לאומיות, מיעוט לא נטמע, דמוקרטיה נהלית, פתרון שתי מדינות ומתן פטור לערבים ממילוי חובת שירות למדינה. סמוחה מסיק מכך שישראל יכולה לשפר את הקיום המשותף היהודי-ערבי על-ידי יישוב הסכסוך עם הפלסטינים והגברת השוויון האזרחי והלאומי, בלי לפגוע בביטחון המדינה ובלי לטשטש את אופייה היהודי והדמוקרטי.

פרופ' סמוחה סבור גם שיש צורך לגבש נוסחה מאוזנת יותר של מדינה יהודית ודמוקרטית, שתהיה הוגנת יותר לערבים ונסבלת בעיני היהודים. בישראל החדשה והמתוקנת, שלצדה תתקיים מדינת לאום פלסטינית ידיוותית, יצומצם אי-השוויון החברתי-כלכלי בין ערבים ויהודים, יבוטלו האפליות וההדרות נגד ערבים, ויוענקו לערבים שוויון אזרחי מלא, הכרה כמיעוט לאומי פלסטיני, אוטונומיה תרבותית, ייצוג בשלטון, נתח מידתי בתקציב המדינה וחובת התייעצות של המדינה עם ראשי המפלגות הערביות המיוצגות בכנסת בעניינים חיוניים לערבים. הערבים, כמו היהודים, ימלאו חובת שירות למדינה. בכך יתמלאו רוב התביעות שמציבים הערבים במסמכי החזון העתידי. הערבים יחדלו ממאבק להפוך את ישראל למדינה דו-לאומית וישלימו עם קבלתה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

* הערת המערכת: בגיליון הבא של "הדים" יובא מאמר ביקורת בנושא מדד יחסי יהודים-ערבים.

*ד"ר נוהאד עלי, הוא מרצה במכללה האקדמית גליל מערבי, עמית מחקר באוניברסיטת חיפה וחוקר בכיר במוסד נאמן בטכניון.

תכנית החומש (922) ורפורמת הבינוי ביישובים הערביים: אליה וקוץ בה

ד"ר אפרים לביא

בדצמבר 2015 אושרה תכנית חומש לחברה הערבית בהחלטת ממשלה מספר 922, לשנים 2016-2020, בהיקף של כ-9.5 מיליארד שקל. התכנית גובשה מתוך הכרה של מקבלי ההחלטות בחשיבות השילוב הכלכלי של החברה הערבית בישראל כמנוע צמיחה מרכזי למשק הישראלי. אחד המרכיבים החשובים בתכנית (סעיף 7) הוא נושא הדיור והתכנון בחברה הערבית, שהינו מהנושאים הרגישים ביותר המשפיעים על היחסים בין החברה הערבית לבין המדינה, מראשית הקמתה ועד ימינו.

עיתוי הפעלת תכנית החומש הצטלב עם יישום רפורמה מקיפה בתחום התכנון והבנייה שנועדה להקל על אזרחי המדינה על ידי פישוט הליכים ואישור תכניות. הדבר סלל את הדרך להכשרת שטחי בנייה למגורים ולפיתוח אזורי תעסוקה עבור החברה הערבית. כך, למשל, בתוכנית העבודה של מינהל התכנון במשרד האוצר מתוכננות יחידות דיור ביישובים הערביים, בקרקע פרטית וקרקע מדינה, בסדר גודל שתואם את חלקם באוכלוסייה. בחלק מהן מעורבת הוועדה לקידום מתחמים מועדפים לדיור (הותמ"ל).

בתום השנתיים הראשונות של ביצוע תכנית החומש (2016-2017), ניתן לקבוע כי תקציבים מועברים ממשרד האוצר בהתאם לתכנית, ויעדיה מתממשים במרבית התחומים במסגרת תכניות עבודה שנתיות ורב-שנתיות שהוכנו במשרדי הממשלה. בדרגי העבודה בשטח מתקיים שיתוף-פעולה מעשי ופורה בין הפקידות הבכירה במשרדי הממשלה, הרשות לפיתוח כלכלי של מגזרי המיעוטים וראשי הרשויות הערביות. ניתן לומר, לכאורה, כי המדינה והחברה הערבית עלו על נתיב בו קיים סיכוי ממשי לצמצום הפערים ולהעמקת השתלבות הערבים בחברה ובכלכלה, בדרך הארוכה לקראת הפיכתה למנוע צמיחה מרכזי עבור המשק הישראלי.

ואולם, גישתם של ממשלת ישראל וראשי המשק היא אינסטרומנטלית. אלי גרונר, מנכ"ל משרד ראש הממשלה, אמר בוועידה הכלכלית של החברה הערבית בנצרת (15 בנובמבר 2017) על תכנית החומש ויישום הרפורמה ביישובים הערביים: "המסר הוא שממשלת ישראל רואה בחברה הערבית מנוע צמיחה". מרדכי כהן, מנכ"ל משרד הפנים, אמר באותו נושא בוועידה: "ממשלת ישראל לא עושה טובה לחברה הערבית... זה לא ממקום הומני או ערכי, אלא זהו אינטרס מובהק של הממשלה, ואם זה לא יקרה המדינה תוותר על פוטנציאל אדיר ותלך לאחור". דוד ברודט, יו"ר דירקטוריון בנק לאומי, אמר בוועידה: "מי שלא רואה עד כמה הפוטנציאל שטמון בחברה הערבית בישראל הוא גדול, כדאי שיתעורר.. מדובר על מנוע צמיחה אדיר... פיתוחה הכלכלי של החברה הערבית ושילובה במשק, הוא מפתח לצמיחתו של המשק".

גישה אינסטרומנטלית זו מעוררת סימני שאלה במידה העלולה להכשיל את הסיכוי להפוך את החברה הערבית למנוע צמיחה. שכן, היעדר מדיניות כוללת והתמקדות בכלכלה מתוך ראייה ניאו-ליברלית צרה, בצד הדרה מוצהרת של הערבים מהמשחק הפוליטי מצד הממשלה ואף מצד מפלגות האופוזיציה

(המחנה הציוני ויש עתיד), וצירוף סדרה של יוזמות חקיקה שנועדו לצמצם את הזכויות האזרחיות של הערבים - מהווים מדיניות שגויה מיסודה ומסוכנת. זאת, משום שהיא תורמת באופן משמעותי להתחדדות היחסים בין יהודים וערבים, משמרת את תחושת הניכור הפנימית של הערבים ומשפיעה על תחושת השייכות שלהם לחברה הישראלית, גם ברמה האישית וגם ברמת הציבור. החרפה זו ביחסים השתקפה היטב בממצאי מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2017 שערך פרופ' סמי סמוחה, אשר הוצגו ונדונו בכנס שנערך באוניברסיטת תל-אביב (ב-8 במרץ 2018).

הגישה האינסטרומנטלית של הממשלה באה לביטוי גם בדרך הנקטת ליישום הרפורמה בחוק התכנון והבנייה. הרפורמה, שעניינה ביזור והאצלת סמכויות תכנון, מחייבת הקמת ועדות תכנון מקומיות לתכנון ובניה, העלתה במלוא חריפותה את השאלה האם הרשויות הערביות ערוכות ומוכנות לקבל סמכויות למימוש אחריות על התכנון המרחבי בהן. לא זאת אף זאת: תיקון 116 לחוק התכנון והבניה, הנוגע לפרק האכיפה, אמור להיות מופעל ביישובים הערביים להריסת עשרות אלפי בתים שנבנו במהלך השנים ללא היתר, בעטייה של מצוקת דיור מתמשכת וביהעדר תכנון וקרקעות לשיכון.

מתוך הכרה שהמציאות המתוארת מסכנת את השגת היעדים המצופים מתוכניות אלו, יזמו מרכז תמי שטינמץ והמכון למחקרי ביטחון לאומי מחקר מקיף בנושא, אותו ערך פרופ' ראסם ח'מאסי. על בסיס המחקר מוצעת תפיסה תכנונית חדשה שעשויה לסייע לרשויות המקומיות הערביות ולמוסדות המדינה לממש את הרפורמה תוך התמודדות עם הסוגיה הרגישה של הבניה ללא היתר. התפיסה המוצעת ממליצה להתאים את מרכיבי הרפורמה למאפייניהן ולצרכיהן השונים של הרשויות הערביות המקומיות (המחקר צפוי לצאת לאור בקרוב, בחסות משותפת של מרכז תמי שטינמץ, המכון למחקרי ביטחון לאומי, המרכז היהודי-ערבי והמכון הישראלי לדמוקרטיה).

על קברניטי המדינה להכיר בכך שהדרך להפיכת החברה הערבית למנוע צמיחה עבור המשק הישראלי, כרוכה ביישום תכניות החומש והרפורמה בבינוי באופן שיהלום את מאפייניה וצרכיה של החברה הערבית, וכן בשינוי האווירה והיחס של הנהגת המדינה והציבור היהודי כלפיה. נדרש לאמץ חזון וראייה כוללת ביחס לסגירת הפערים בין החברה הערבית לחברה היהודית ולהשגת השתלבות חברתית וכלכלית מלאה של הערבים במדינה, כאזרחים שווי זכויות וחובות.

קישורים והפניות

עורך: ח'דר סואעד

דו"חות ומחקרים

מדריך יישום להחלטת ממשלה 922.

פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים, מאת המשרד לשוויון חברתי. [לחצו לקריאה](#).

מדד יחסי יהודים-ערבים בישראל מצביע על ירידה בתמיכה בדו-קיום בשנתיים האחרונות.
פרופ' סמי סמוחה, עורך המחקר: הסחף לימין ומגמת ההדתה מובילים להחרפה בעמדות, אך יש בסיס איתן לדו-קיום בישראל. [לחצו לקריאה](#). ממצאי המחקר הוצגו בערב עיון של מרכז תמי שטינמץ בשיתוף המכון למחקרי ביטחון לאומי ב-8.3.2018. [לצפייה בדברים שנישאו בערב העיון – לחצו כאן](#).

נתונים על אלימות חמורה במגזר הלא-יהודי.

כתיבה: רינת בניטה, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, פברואר 2018. [לחצו לקריאה](#).
"שיעור קורבנות הרצח בחברה הערבית בישראל גבוה פי חמישה מבציבור היהודי". כתבה על הדו"ח בעיתון הארץ. [לחצו לקריאה](#).

תכנית עבודה לאוכלוסיית הבדואים בצפון, משרד הבינוי והשיכון, פברואר 2018.
התכנית מבוססת על החלטת ממשלה 1480 מיום 02.06.2016. [לחצו לקריאה](#).

תכנית עבודה לאוכלוסיית הבדואים בדרום, משרד הבינוי והשיכון, פברואר 2018.
התכנית מבוססת על החלטת ממשלה 3708 מיום 11.09.2011. [לחצו לקריאה](#).

18 אחוזים מהגברים הבדואים בנגב מתחתנים בניגוד לחוק עם יותר מאישה אחת.
צוות בין-משרדי בראשות משרד המשפטים בדק לראשונה את היקף הפוליגימיה בחברה הבדואית. הצוות גילה כי שיעור אבטלה גבוה, נשירה מבתי הספר והחלשתה של האשה הבדואית הם הגורמים העיקריים לתופעה, ואולם התופעה דועכת בקרב הדורות הצעירים. מרב ארלוזורוב, דה-מרקר, דצמבר 2017. [לחצו לקריאה](#).

זינוק במספרי הגיוס של הצעירים הבדואים

למרות ההקצנה הדתית והמתרחקות מול המדינה, חל בשנה האחרונה גידול של כ-40 אחוזים במספר הבדואים שמשרתים בצבא, שאף מתכנן להכפיל את המספר. מעריב, ינואר 2018. [לחצו לקריאה](#).

תרבות

המוזיקאי משה פרץ והזמרת נסרין קדרי השיקו לראשונה דואט חדש "היינו שניים" שנכתב בשתי שפות והולחן בסגנון לטיני.

ידיעה באתר וואלה חדשות, פברואר 2018, [לחצ'י לקריאה](#). טור דעה על אבי אבו זניד באתר דבר ראשון, מארס 2018, [לחצ'י לקריאה](#).

הסרט "אחרייך": בשורה לאמנות העוסקת בשיח הזהויות.

רנא אבו פריחה עוסקת בסרטה הראשון בסיפור משפחתה - אמה ערבייה מוסלמית מג'ית, אביה בדואי מתל שבע, ומשפחתה מתגוררת בעומר | הסרט עוסק באופן עדין ומורכב בשאלות של זהות ישראלית, תוך יצירת משמעות ולא פירוקה. כתבה באתר דבר ראשון, דצמבר 2017, [לחצ'י לקריאה](#).
הסרט "אחרייך" מאתגר את השיח הפלסטיני מהמקום הכי לא צפוי. טור דעה של רג'אא נאטור באתר שיחה מקומית, פברואר 2018, [לחצ'י לקריאה](#).

תעסוקה ויזמות

השתלבות נשים ערביות בשוק העבודה: השכלה, תעסוקה ושכר.

מחברות: הדס פוקס ותמר פרידמן ווילסון, מרכז טאוב, מארס 2018. [לחצ'י לקריאה](#).
כתבה על ממצאי הדו"ח: 70 אחוזים מהנשים הערביות הזכאיות לבגרות למדו במגמות מדעיות - אז למה הן בוחרות בהוראה? דה-מרקר, [לחצ'י לקריאה](#).

מחינוך ועד הייטק: הצעירים המבטיחים ופורצי הדרך בחברה הערבית.

עשרת המבטיחים ופורצי הדרך של החברה הערבית נחשפו במסגרת כנס העסקים בחברה הערבית של כלכליסט ובנק הפועלים שהתקיים בנצרת ב-12.02.2018. [לחצ'י לקריאה](#).

"הייטק צריך שינוי תודעתי ומחשבתי, של החברה הערבית וגם היהודית".

פרופ' זיאד חנא, סגן נשיא ומנהל מרכזי הפיתוח של קיידנס, אמר את הדברים בכנס העסקים בחברה הערבית בנצרת. דדי פרלמוטר, שותף מנהל בקרן אקליפטוס, סבור כי "ההייטק הישראלי הוא עדיין חברה סגורה והגיוון הוא נמוך". כלכליסט, פברואר 2018. [לחצ'י לקריאה](#).

משרד הכלכלה: מצפים ל-2600 משרות חדשות לחברה הבדואית תוך 5 שנים.

הודעות הכנסת, 5 בפברואר 2018. [לחצ'י לקריאה](#).

13 שנה ברשימת המתנה: 11 אלף מורות ערביות מחכות לשיבוץ ממשרד החינוך.

המשרד משבץ מורות בחינוך הערבי לפי דירוגן בתור, שזמן ההמתנה בו עלול להגיע ליותר מעשור. בינתיים הן פונות לעבודות קבלן וניקיון, או פורשות כליל משוק העבודה. [לחצ'י לקריאה](#).

מינויים

הוועדה לבחירת שופטים, בראשות שרת המשפטים איילת שקד, מינתה בסבב המינויים האחרון (פברואר 2018), את עו"ד דוניא נסאר לשופטת בבית משפט השלום במחוז הצפון וכן את עו"ד סמאח עמאר לרשמת בכירה לבתי משפט השלום מחוז ירושלים, האישה הערבייה הראשונה בתפקיד זה. [לחצו לקריאה.](#)